

Apgaulingi A. Lukašenkos manevrai: Baltarusija grėžiasi nuo Rusijos

Aivaras Žukauskas, Rytų Europos studijų centras

Šių metų Baltarusijos parlamento rinkimai, nors ir praėję pakankamai tyliai, nustebino nemažą dalį apžvalgininkų bei pačių baltarusių. To priežastis – dvi opozicijos kandidatės, patekusios į Atstovų rūmus. Tačiau netikėto „atsivėrimo“ opozicijai nereikėtų laikyti reikšmingų pokyčių ženklu. Dabartiniam Baltarusijos režimui praėję parlamento rinkimai buvo pirmiausiai užsienio, o ne vidaus politikos klausimas.

Turint omenyje Baltarusijos Prezidento administraciją, Užsienio reikalų ministeriją, saugumo ir kitas tarnybas, turbūt būtų galima drąsiai teigti, jog Baltarusijos Atstovų rūmai (žemesnieji rūmai, kurių nariai renkami tiesioginių rinkimų metu), kitaip nei vakarietišku demokratijų parlamentai, ne tik nėra antra pagal svarbą, tačiau nepatenka net tarp penkių svarbiausių Baltarusijos respublikos institucijų.

Iki šių metų rinkimų, žemesniuose Baltarusijos parlamento rūmuose dominavo „nepriklausomi“ sisteminiai atstovai. Opozicijos atstovai jų patekimą į parlamentą dažniau laikė paskyrimu, o ne išrinkimu. Šiomet situacija, nežinant praeities viražų, atrodo net vedanti į pasikeitimus – „nepriklausomi“ sisteminiai kandidatai neteko net vienuolikos vietų palyginus su praėjusiais rinkimais, o į parlamentą „įleista“ daugiau politinių partijų (tiesa, taip pat daugiausiai sisteminių). Tačiau didžiausia staigmena galima laikyti faktą, jog į parlamentą buvo išrinktos dvi netikėtos kandidatės – opozicinei Jungtinei Pilietinei partijai atstovaujanti Ana Kanopatskaja bei su opozicija siejama lingvistė Aliona Anisim.

Nepaisant šio netikėtumo, erdvės optimizmui nėra daug. Baltarusijos parlamentas yra butaforinė institucija, neturinti realios sprendimo galios šalies politiniame ir socialiniame gyvenime. Tokiu atveju net ir didesnis skaičius išties nepriklausomų atstovų neturėtų galimybės ką nors iš esmės pakeisti. „Amžinojo“ prezidento Aleksandro Lukašenkos širdies „suminkštėjimą“ paskutinių parlamento rinkimų metu visų pirma reikėtų vertinti kaip užsienio politikos manevrą, dėl kurio neturėtų apsigauti ne tik Lietuva, tačiau ir Vakarai.

Pavojingas atlydis?

Nors Baltarusijoje praėjusių metų rugpjūtį buvo netikėtai paleisti 6 politiniai kaliniai, pilietinėje visuomenėje nuotaika iš tikrųjų pakito būtent šių metų parlamentinių rinkimų periodo kontekste. Jau prieš rinkimus agituoti buvo leidžiama įvairesniam ratui kandidatų (įskaitant net ir jaunos opozicijos atstovus,

pasisakančius už marihuanos legalizavimą). Per pačius rinkimus suteikta daugiau galimybių ir tarptautiniams rinkimų stebėtojams, nors tai ir per daug nepakeitė bendros padėties – įtarimai rezultatų klastojimu niekur nedingo, ypač išankstiniame balsavime. Galiausiai, ne vieną nustebino ir dviejų opozicijos kandidačių patekimas į parlamentą.

Opozicijos egzistavimas parlamente, kaip ir paties parlamento Atstovų rūmai didelės reikšmės formuojant pagrindines Baltarusijos politikos kryptis, žinoma, neturės. Apie tai liudija ir pikta kai kurių opozicijos veikėjų reakcija į tai, jog opozicijos atstovės apskritai nusprendė priimti „kvietimą“ į parlamentą. Kai kurie tai laiko ir bandymu diskredituoti opoziciją kaip tokią Baltarusijos viduje, nieko nereiškančiame parlamente „pasodinant“ kelis opozicijos atstovus. Jų buvimu tikimasi nutildyti nuolatinį A. Lukašenkos priešininkų kalbėjimą apie suklastotus rinkimus – o kodėl dabar reikėtų kritikuoti, jei opozicijos nariai yra parlamente? Tam pasirinkti ir gana nepavojingi kandidatai – tai iš dalies galėtų paaiškinti, kodėl A. Kanopackaja savo apygardoje šiek tiek netikėtai nugalėjo šalyje gana populiarią buvusią kandidatę į Baltarusijos prezidentus Tatianą Korotkevič.

Tuo pat metu tarp pilietinės visuomenės atstovų neretai pasigirsta nedrąsūs pamąstymai apie tai, jog šiuo metu Baltarusija po truputėlį atsiveria didesniam veiklų bei nuomonių spektrui. Visuomenės aktyvistai, per daug nepolitizuojantys problemų, socialinių tinklų pagalba turi šiek tiek daugiau laisvės savo veikloje. Šalyje taip pat pirmą kartą po kurio laiko leista koncertus surengti „juodojo sąrašo“ atlikėjams ir grupėms – spalio pabaigoje Gomelyje pirmąjį savo koncertą šalyje surengs kultinė baltarusių grupė „Brutto“. Kai kurios iki šiol ignoruotos pilietinės visuomenės organizacijos taip pat buvo pakviestos pradėti dialogą su institucijoms, nors institucijų nuoširdumą jungtis į tokį dialogą bus galima įvertinti tik vėliau.

Tiesa, vidinio „atšilimo“ pojūtį lydi ir blaivesnis suvokimas, jog negalima pasitikėti dabartinio „atlaisvėjimo“ mirażu. Didelė tikimybė, jog jis bus tik laikinas ir tęsis tik tol, kol Baltarusijos politikos formuotojai sugebės užtikrinti valstybės interesus užsienyje per finansinių paskolų ir kitus mechanizmus. A. Lukašenka per daug nesislapstydamas teigė, jog paskutinių parlamento rinkimų metu „priimant“ porą opozicijos kandidačių buvo padaryta taip, „kad nebūtų jokių priekaištų iš Vakarų pusės“. „Mes padarėme viską, ko jie [Vakarai] prašė“, - teigė Baltarusijos prezidentas iškart po rinkimų. Tai patvirtina Baltarusijos strateginių studijų instituto eksperto Džyaniso Melyantsovo tezę, jog parlamento rinkimai Baltarusijoje buvo ne vidaus, o užsienio politikos klausimas. Vidinė politika buvo pajungta, siekiant didesnių dividendų iš Vakarų. Tokią logiką paremia paskutinių metų Rusijos ir Baltarusijos santykių kismas.

Įtampa dėl ekonomikos ir tapatybės

Pats A. Lukašenka, komentuodamas parlamento rinkimų rezultatus teigė norįs, kad opozicija Baltarusijoje „egzistuočiau ir būtų konstruktyvi“. Tuo pat metu jis išreiškė viltį, jog opozicijos partijos netaps „penktąja kolona“ šalies viduje. Tačiau šių komentarų negalima traktuoti kaip nuoširdaus atsivėrimo demokratijai. Pirminis A.

Lukašenkos tikslas rinkimuose buvo susijęs su užsienio politika. Pastaruoju metu A. Lukašenkos Baltarusija išgyvena gilią ekonominę recesiją. Šių metų balandžio mėnesį Pasaulio Bankas pakoregavo savo prognozes Baltarusijos ekonomikai, padidindami bendro vidaus produkto (BVP) sumažėjimą iki 3 proc., nors metų pradžioje buvo pranašautas tik 0,5 proc. BVP susitraukimas. Tai yra tamsios prognozės mūsų kaimynams, kurių ekonomikoje ir 2015 m. buvo pastebėtas 4 proc. BVP sumažėjimas. Per daug nepadėjo ir liepos mėnesį įvykdyta valiutos reforma – infliacijos prognozės tebėra neigiamos.

Dabartinė ekonomikos krizė Baltarusijoje yra glaudžiai susijusi su kaimynine Rusija. Abi šalys tebesieja tvirti ir išplėtoti ekonominiai ryšiai, todėl natūralu, jog prasidėjus didelei recesijai Rusijoje, to pajusti netruko ir daugelis nuo Rusijos priklausančių posovietinių kaimynių. Padėties nelengvina ir tai, kad Baltarusijos ir Rusijos santykiai pastaruosius metus taip pat nebuvo patys geriausi. Po Ukrainos krizės, A. Lukašenka įtariai žiūri į revizionistinės Rusijos bandymus stiprinti savo įtaką posovietinėje erdvėje. Situaciją apsunkino ir šių metų nesutarimai su Rusija dėl dujų ir naftos kainų bei susikaupusių skolų. Ginčai padarė neigiamą įtaką Baltarusijos eksporto ir gamybos sektoriui. Įvairių šaltinių duomenimis, vien per trečiąjį šių metų ketvirtį Baltarusija neteko 200 mln. JAV dolerių eksporto pajamų dėl sumažėjusio apdirbtos naftos eksportavimo į Vakarų Europą.

Įtempti santykiai su „didžiuoju broliu“ skatina A. Lukašenką ir vėl ieškoti palaikymo kitoje pusėje. Simboliniu galima laikyti „Batkos“ bandymus atšildyti santykius su Vatikanu, nepaisant dar visai neseniai Baltarusijos viešojoje erdvėje vyravusio Romos katalikų kaip Lenkijos „įtakos agentų“ traktavimo. Romos popiežius gegužę buvo netgi pakviestas atvykti į Minską ir susitikti su rusų Ortodoksų bažnyčios Patriarchu. Kaip teigia analitikai, tai nurodo į A. Lukašenkos bandymus „sumažinti dvasinę Rusijos įtaką“ šalyje.

Baltarusijos prezidento ir jam pavaldžių institucijų retorikos pasikeitimas Romos katalikų atžvilgiu nurodo į platesnę tapatybės problemą, kurią šiuo metu bando spręsti Baltarusijos vadovai. Bandymai mažinti Rusijos įtaką jaučiami ir kitose srityse. Spalio pradžioje A. Lukašenka išreiškė savo nepasitenkinimą per mažu skaičiumi Baltarusijos kalbos pamokų mokyklose. Prezidento teigimu, „kaimynų iš Rytų“ kaltinimai tariama rusofobija atžvilgiu yra visiškai nepagrįstas, ir net keliantis grėsmę šalies suverenumui.

Rimtesnis požiūris į kalbą bei tapatybę demonstruojamas ir mažojoje praktikoje. Neseniai Baltarusijos Vidaus reikalų ministerijos palaiminimu pradėta byla dėl neteisėto „Russia 24“ kanalo transliacijų. Įdomu tai, jog byla buvo pradėta, kuomet vienas visuomenės aktyvistas pasiskundė tuo, jog degalinėje buvo atsisakyta perjungti baltarusišką televizijos kanalą, degalinėje, kurioje buvo įjungtas rusakalbis kanalas „Russia 24“.

Visi šie procesai, pasak kai kurių apžvalgininkų, nurodo į Rusijos-Baltarusijos santykių dezintegraciją. Kaip teigia Ostrogorski centro analitikas Ryhoras Astapenia, jau nuo 2015 m. Baltarusija turi daugiau kontaktų su Europos Sąjunga nei su Rusija. Tai labiausiai nulėmė agresyvi Rusijos politika Ukrainos atžvilgiu, privertusi baltarusius susimąstyti dėl panašių taktikų taikymo jų šalyje. Dėl to mažėja ir karinis

bendradarbiavimas su Rusija, kartu ieškant naujų galimybių saugumo užtikrinimui. Šiuo atveju gana įskalbingas yra Baltarusijos Užsienio reikalų ministro Vladimiro Makiejaus susitikimas su JAV Valstybės sekretoriaus pavaduotoja Europos ir Eurazijos reikalams Victoria Nuland.

Ekonominiai ir tapatybiniai rūpesčiai, žinoma, nereiškia, jog reikėtų tikėtis visiško Rusijos ir Baltarusijos santykių nutrūkimo. Baltarusija visada sieks normalizuotų santykių su Rusija vien dėl vis dar reikšmingos ekonominės priklausomybės nuo didžiosios Rytų kaimynės rinkos. Tačiau tapatybinės baimės ir nesutarimai su Rusija leidžia paaiškinti paskutinį A. Lukašenkos „posūkį“ savo vykdomoje politikoje.

Apžavų metas

Kaip neretai pastebi analitikai, Baltarusijos prezidentas meistriškai moka balansuoti tarp didžiųjų savo kaimynių, taip bandydamas užsitikrinti geriausias sąlygas savo paties interesų siekimui. Būtent dėl to „paskutinio Europos diktatoriaus“ veiksmai Europos Sąjungos ir JAV atžvilgiu neretai yra fragmentiški, prieštaringi, svyruojantys tarp atšilimo ir atšalimo.

Paskutiniųjų metų įtampos, susijusios su revizionistinės Rusijos bandymais sustiprinti savo padėtį Rytų Europoje, paskatino A. Lukašenką dar kartą pakeisti savo kursą. Tapatybiniai pavojai ir ekonominė recesija privertė Baltarusijos vadovybę vėl atsigręžti į Europos Sąjungą ir JAV pirmiausiai dėl galimos ekonominės naudos, tačiau tuo pat metu ir dėl geopolitinių sumetimų. ES veiksmai Krymo aneksijos akivaizdoje, o taip pat už paleistus politinius kalinius pašalintos ES sankcijos Baltarusijai (nepaisant to, jog bendra žmogaus teisių padėtis šalyje išlieka bloga) leidžia pastarosios politikos formuotojams traktuoti Europos Sąjungą kaip pragmatišką veikėją.

Atlaidus ir ne itin principingas Europos Sąjungos ir kitų Vakarų aktorių veikimas atsiveria kaip puiki galimybė Baltarusijai derėtis dėl naujų paskolų bei finansavimo galimybių. Tuo pat metu Baltarusija taip pat svarsto prasmingesnių ekonominių reformų diegimą vis dar stringančiame Baltarusijos modelyje.

Baltarusijos ekonominės retorikos pasikeitimai, žinoma, skamba ironiškai prisimenant 2014 m. Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje pasakytą V. Makiejaus, kurioje Vakarai kaltinti „svetimų“ ekonominių ir politinių modelių diegimu tam nepasirengusiose šalyse tuo pat metu grasinant „pavojais, sankcijomis ir spalvotomis revoliucijomis“ šalims, kurios šių modelių nepriims. Tačiau pokyčiai nėra nauji – A. Lukašenka ir jo komanda jau ne pirmą kartą akivaizdžiai keičia kalbėjimo būdą tikėdamiesi visų pirmiausia ekonominės naudos savo stagnuojančiai valstybei.

Tai, jog A. Lukašenkai tai pavyksta padaryti jau ne pirmą kartą, rodo ne tik į savotišką apatiją Europos Sąjungos ir Vakarų pusėje, tačiau ir į paties A. Lukašenkos gebėjimą atrasti patį tinkamiausią laiką geopolitinėms metamorfozėms, leidžiančioms iš naujo kalbėtis su atstumtais „draugais“ Vakaruose tuo pat metu

suvokiant, jog pastarieji negali ignoruoti naujų Baltarusijos reveransų dėl savo pačių geopolitinių sumetimų Rytų Europoje.

Seni burtažodžiai vis dar veikia?

Pasak „German Marshall Fund of the United States“ Baltarusijos demokratijos programos vadovo Joergo Forbrigo, dviejų opozicijos kandidačių „pasirinkimas“ į parlamento narius, atspindi ne vidaus politikos pakitimą, tačiau pagrindinius politinius galvosūkius, kuriuos šiuo metu sprendžia Baltarusijos lyderis.

A. Kanopackaja, turinti nemažai patirties ekonomikos srityje, atspindi finansinę „Batkos“ rūpesčių pusę, t.y. jo siekį įtemptų santykių su Rusija šviesoje įveikti gilią ekonominę recesiją, kurioje šiandien randasi Baltarusija. A. Anisim, kaip ilgametė lingvistė, savo kampaniją organizavusi ant baltarusių kalbos pagrindo, atspindi Baltarusijos tapatybės problemą, kuri vėl tapo aktualia po Rusijos agresijos Ukrainoje. Abu šiuos aspektus A. Lukašenka bando atliepti ir dabartiniu situacijos „suminkštinimu“ šalyje, kuris turi padėti užtikrinti Baltarusijos pozicijas derybose su Vakarais. Socialinių tinklų dėka augant ir pilietinio veiksmo galimybėms, A. Lukašenka taiko savo klasikinę interesų balansavimo taktiką ne tik Vakarų, tačiau ir savo paties visuomenės atžvilgiu.

Atkreipiant dėmesį į Baltarusijos prezidento retorikos pokyčius praityje, pragmatizmas į kurį linksta Europos Sąjunga santykiuose su Baltarusija, neturėtų tapti naujuoju bendradarbiavimo kursu. Santykiai tarp Vakarų ir Baltarusijos greičiausiai ir toliau šils, tačiau tai neturėtų tapti platforma, kurioje bujotų atviras politinis cinizmas, kuomet visi pokyčiai tėra laikini ir atvirai kalbama apie Vakarų reikalavimų tenkinimą vien dėl to, kad to buvo paprašyta neperžengiant Baltarusijos vadovo komforto ribų.

Turint omenyje, jog Baltarusija yra ekonominėje recesijoje, kurios paskutiniu metu nėra pajėgūs išspręsti kaimynai Rusijoje, tai gali tapti puikiu momentu Europos Sąjungai sutvirtinti savo reikalavimus dėl pokyčių šalyje. Tiesa, šie turėtų būti ne staigūs, o laipsniški. Pirmuoju atveju pernelyg nukentėtų šalies gyventojai, kadangi opozicijos veikėjai yra visiškai nepajėgūs suvaldyti galimą politinę suirutę šalyje, kuri atsirastų staigiai išardžius dabartinį režimą. Juolab, proga tokiam pasikeitimui jau yra seniai praėjusi.

Pozicijos sutvirtinimas Baltarusijos atžvilgiu yra kaip niekad aktualus ir Lietuvos atveju. Pavojingai kylant grėsmingam Astravo atominės elektrinės Molochui Lietuvos pašonėje, yra būtina ieškoti būdų bendradarbiauti su visuomeniniais judėjimais. Tam nebloga galimybė gali tapti ir Baltarusijoje stiprėjantys žaliųjų judėjimai (tarp jų – ir atsinaujinusi Žaliųjų partija), esantys pakankamai neblogoje pozicijoje kalbant apie veiklą ir advokaciją. Šia galimybė būtina pasinaudoti, ypač turint omenyje, jog žaliųjų judėjimuose ir partijoje daugelis veikėjų atstovauja jaunesnę opozicijos kartą, galinčią blaiviau įvertinti situaciją šalyje bei atitinkamai koreguoti savo veikimą. Neturėtų būti pamirštos ir kitos pilietinės iniciatyvos, kurias gali užgožti tiesioginis Vakarų ir Baltarusijos institucijų bendradarbiavimas.

Seni burtažodžiai vis dar veikia?

A. Lukašenka ir toliau kaip geopolitinis fakyras vaikšto tarptautinės politikos peilių ašmenimis. Tai jam daryti sekasi dėl pragmatiškos ir trumpalaikės Vakarų politinės atminties. Tačiau tai nereiškia, jog santykius reikėtų nutraukti dėl nuolatinio A. Lukašenkos judėjimo tarp Rytų ir Vakarų. Tiesa, tuo pat metu Vakarams nereikėtų leisti tik „popierinių“ sprendimų, kaip kad parlamento rinkimų atveju – turėtų būti siekiama inkrementiškos, tačiau užtikrintos transformacijos neapsigaunant baltarusių geopolitinio iliuzionisto iš Minsko triukais.